

DEDE KORKUT

Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi

The Journal of International Turkish Language & Literature Research

Sayı Issue 34 • Ağustos August 2024

www.dedekorkutdergisi.com

DOI: <http://dx.doi.org/10.25068/dedekorkut627>

Araştırma Makalesi / Research Article

Eski Anadolu Türkçesi Metinlerinde Ünsüz İkizleşmesi

Consonant Gemination in Old Anatolian Turkish Texts

Öz

Bu çalışmada Eski Anadolu Türkçesinde görülen ünsüz ikizleşmeleri incelenmiştir. Eski Anadolu Türkçesi ile ilgili gramer kitaplarında bu konu genellikle üzerinde detaylı durulmadan üstün körü geçiştirilmektedir. Yine aynı kitaplarda bir terim kargaşası da mevcuttur. Kimi gramer kitapları ise konuyu ikizleşme adı altında ele almıştır. Halbuki bu ses olayı ünsüzlerle ilgilidir. Dolayısıyla ikizleşme yerine ünsüz ikizleşmesi daha doğru bir kullanımdır. Yine kimi Eski Anadolu Türkçesi gramer kitapları bu ses olayını sadece /s/ ünsüzüne indirgemişlerdir. Bu dönem yayınlanmış metinlerinde ise gramer kitaplarında doğal olarak sadece metindeki sınırlı sayıdaki ünsüz ikizleşmeleri gösterilmiştir. Dönemin kapsayıcı bir gramer kitabının yazılması için bu dönem ile ilgili kaynaklardaki ünsüz ikizleşmesi örneklerinin bir araya getirilmesi zaruridir. Bu çalışma bu amaca yöneliktir. Türkçe asıllı sözcüklerde ünlü ya da ünsüz ikizleşmesi görülmez. Bu ses olayı yabancı asıllı sözcüklerde ya da farklı ses olayları sonucu Türkçe asıllı kelimelerde görülür. Eski Anadolu Türkçesi ile kaleme alınmış metinlerde ünsüz ikizleşmesi birkaç ünsüz üzerinden görülmektedir. Bunlar: Başta /s/ ünsüzü olmak üzere /l/, /b/, /p/, /c/, /ç/, /l/, /k/, /m/, /n/ ve /y/ ünsüzleridir. Bu ünsüzler arasında /s/ ünsüzünün örnekleri daha sık görülmektedir. Bu durum onu dönemi için karakteristik bir ses olayı haline getirir. Eski Anadolu Türkçesinde ünsüz ikizleşmesinin nedenleri farklıdır. Başta -g / ğ seslerinin erimesi olmak üzere vurgulama, benzeşme, büzüşme ve aruz tasarrufları ünsüz ikizleşmesinin meydana gelişinde rol oynarlar.

Anahtar Kelimeler: Ünsüz ikizleşmesi, İkizleşme, Ses olayı, Eski Anadolu Türkçesi, Gramer.

Abstract

This study examines the consonant geminations observed in Old Anatolian Turkish. In grammar books related to Old Anatolian Turkish, this topic is generally treated superficially without detailed discussion. Additionally, there is a terminological confusion in the same books. Some grammar books address the topic under the term "gemination." However, this phonological phenomenon is related to consonants. Therefore, "consonant gemination" is a more accurate term than just "gemination." Furthermore, some grammar books on Old Anatolian Turkish reduce this phonological phenomenon to only the /s/ consonant. In the texts published from this period, naturally, only a limited number of consonant geminations in the text are shown in the grammar books. To write a comprehensive grammar book for this period, it is essential to compile examples of consonant gemination from the sources related to this period. This study aims to address this need. Vowel or consonant gemination is not seen in native Turkish words. This phonological phenomenon occurs in loanwords or in native Turkish words as a result of different phonological processes. In the texts written in Old Anatolian Turkish, consonant gemination is observed with several consonants. These include: primarily the /s/ consonant, as well as /l/, /b/, /p/, /c/, /ç/, /k/, /m/, /n/, and /y/ consonants. Among these, examples of the /s/ consonant are observed more frequently. This makes it a characteristic phonological phenomenon for the period. The causes of consonant gemination in Old Anatolian Turkish are varied. Factors such as the loss of the initial -g / ğ sounds, emphasis, assimilation, contraction, and meter economy play roles in the development of consonant gemination.

Keywords: Consonant gemination, Gemination, Phonological phenomenon, Old Anatolian Turkish, Grammar.

Salih Demirbilek*

Sorumlu Yazar Corresponding Author

* Doç. Dr.

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Samsun/ Türkiye
Elmek: salihd@omu.edu.tr
ORCID: 0000-0002-6000-7656

Makale Geçmişi Article History

Geliş Tarihi: 15.08.2024

Kabul Tarihi: 22.08.2024

E-yayın Tarihi: 31.08.2024

Atıf / Citation:

Demirbilek, S. (2024). Eski Anadolu Türkçesi Metinlerinde Ünsüz İkizleşmesi. *Dede Korkut Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, (34), s.45-55.

Giriş

İkizleşme “İç seste iki ünlü arasında bulunan bazı ünsüzlerin boğumlanmalarındaki tekrarlanma: iki /ikki, yedi /yeddi, otuz /ottuz, tokuz /tokkuz gibi.” (Korkmaz 2003: 127) kısacası ikizleşme “İç seste iki ünlü arasında bulunan bazı ünsüzlerin ikiz çıkarılması, ikizleşmedir.” (Karaağaç 2013: 488) Bu tanımlardan çıkardığımız sonuç ikizleşmenin Türkçe asıllı olmayıp ancak çeşitli ses olayları sonucu görülmesidir.

Diğer terimlerde olduğu üzere ikizleşmede de terim kargaşalığı mevcuttur. Farklı kaynaklarda farklı adlandırmalar görülür: *Konsonant ikileşmesi* (Ergin 2020: 70); *ünsüz ikizleşmesi* (Topaoğlu 2019: 135; Yelten 2019: 95); *ünsüz ikizlenmesi* (Özkan 2000: 109).

Bilindiği üzere Türkçe asıllı sözcüklerde ikizleşme yoktur. Türkçede sadece iç seste ünsüz ikizleşmesi görülür. Bu ikizleşme olayı da genellikle ses türemesi ya da ses düşmesi sonucu oluşmaktadır. Tekin, Türkçede ünsüz ikizleşmesinin sebebini uzun ünlü yitimine bağlar: “Türkçedeki ünsüz ikizleşmesi olayını pek çok halde kelimedeki aslî ya da ikincil uzun bir ünlünün varlığı ile izah etmek mümkündür. Açık hecedeki uzun ünlünün çekici etkisi ile sonraki hecenin başındaki ünsüz ikizleşir. İkizleşme (ünsüz uzaması) bir nevi karşılama (telâfi) uzamasıdır. Kaybolan ünlü uzunluğunun yerini ünsüz uzaması alır.” (Tekin 2005: 225) Uzun ünlülerin kaybolması daha önceki devirlerde olduğu için Eski Anadolu Türkçesindeki ünsüz ikizleşmesi tamamen bu ses olayı ile açıklanamaz düşüncesindeyiz.

Üstüner ise ünsüz ikizleşmelerinin sebeplerini üç madde de toplamaktadır: “1. Pekiktirme, 2. Ses düşmeleri, 3. Benzeşme” (Üstüner 2007: 1890).

Eski Anadolu Türkçesinde ikizleşmenin sebepleri farklıdır: “Bu hadise çoğunlukla ekleşme durumunda ve eriyen g sesinin uzattığı ünlünün normal uzunluğa dönerken hece dengelenmesi aracılığıyla ortaya çıkan ikizleşmedir.” (Şahin 2011: 46-47) Bu sebeplerin dışında vezinden kaynaklı ikizleşmeye de rastlanılmaktadır.

Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde tespit edilen başlıca ünsüz ikizleşmesi örnekleri şunlardır:

1. /S/ İkizleşmesi:

Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde genellikle /s/ ünsüzünün ikizleştiği örnekler istinasız (Mansuroğlu 1998: 254) dönemin metinlerinde görülür. Bu dönemin gramerini yazan kimi araştırmacılar gramerlerinde ünsüz ikizleşmesini sadece /s/ ikizleşmesi üzerinden açıklamışlardır: Mansuroğlu 1998: 254; Köktekin 2008: 70; Özkan 2000: 109; Yelten 2019: 95; Akar 2018: 124; Akartürk 2023: 50.

Timurtaş ise gramerinde bu olayı konsonant türemesi altında ve *s ikizlenmesi* adıyla incelemiştir (Timurtaş 2005: 78). Paçacıoğlu da bu ses olayını sadece *s ikizleşmesi* adı altında işlemiştir (Paçacıoğlu 2003: 208).

Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde /s/ ikizleşmesi çok yaygın görülmesi sebebiyle bu dönem metinleri için karakteristiktir. Nasıl ki Çağatay Türkçesinde kimi sayı adlarında görülen ikizleşme (ikki, yeddi, dekkiz, tokkuz gibi) karakteristik ise *assi,ıssi, issi* gibi örneklerde görülen ikizleşme de Eski Anadolu Türkçesi için karakteristik bir ses olayı olarak kabul edilebilir.

Eski Anadolu Türkçesinde görülen /s/ ünsüz ikizleşmesi örnekleri şunlardır:

a. Assı < asığ+ ı “Yarar+ı”

Sözcük runik harfli yazıtlarda sadece bir defa Yenisey Yazıtlarından E. 59 Herbis-Barı Yazıtının 5. satırında geçmektedir:

“Èl eri? Üçün üç asıg a tıdıg? “<...> [Yurdumun askeri için üç yaralı (şey)? Engel <...>]” (Aydın 2019: 174)

Sözcük Eski Uygur metinlerinde yaygın bir kullanıma sahiptir. Aynı zamanda *asığlıg*, *asıgsız* gibi türevleri de görülür (Caferoğlu 2011: 22). Wilkens sözcük için şu tanımlamaları vermektedir: “İstifade, fayda; faiz, getiri; kurtuluş.” (Wilkens 2021: 72)

Sözcük Karahanlı metinlerinden tamamında görülür. Kâşgarlı Mahmud eserinde sözcüğü madde başı olarak vermiş ve anlam olarak da “*kâr*” (Ercilasun- Akkoyunlu 2014: 30) anlamına geldiğini söylemiştir. Bunun haricinde sözcüğe yönelik bir açıklama vermemiştir.

Codex Cumanicus’un Alman bölümünde *asov* (*asığ / asık*) “yardım, destek”, *asov* etiz “yardım etmek, desteklemek” (Argunşah - Güner 2022: 554) verileri bulunmaktadır.

Hemen hemen bütün Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde görülür. Bu yönüyle Eski Anadolu Türkçesinin başat sözcüklerinden birisidir. Sözcüğün Tarama sözlüğünde *assilandırmak*, *assılanmak*, *assılu*, *assısız* türevleri de mevcuttur (YTar. Söz 1983: 15).

suyı kıt iken gömmeğe bağla bel

ne assı çü taşıp revan ola seyl [Ferh. XIV. 31-1] (Tar. Söz. I, 2009: 247)

b. İssi < iye+(s)i < idi+(s)i “Sahip+i”

Köl Tigin ve Bilge Kağan Yazıtlarında “*idi-siz*” biçimiyle ikişer defa geçmektedir. Ayrıca Bilge Kağan Yazıtının doğu yüzünün on altıncı satırında: “*idisiz bol-: (yir sub) sahıpsız kalmak, kağansız ve bodunsuz kalmak*” (Şirin 2016: 729) deyimi geçer. Sözcük, kağanlık yazıtları haricinde hiçbir runik yazıtında geçmez. Irk Bitig’de ise sözcük sadece bir defa, son ırkta geçmektedir.(Tekin 2004:26)

Eski Uygur Türkçesinde ise sözcük “*Sahip, bey; hükümdar*” (Wilkens 2021: 251) anlamlarına gelmekteydi. Sözcük ayrıca “*edilä-, edilät-, edişiz, ediz*” (Wilkens 2021: 251) gibi türevlere sahiptir.

Kâşgarlı Mahmud sözlüğünde *idi*’yi önce “*Sahip, efendi*” olarak tanımlamış; ardından “*Allahu Taâlâ için de idi denmektedir. Rabbimizin emri anlamında İdimiz yarlıgı derler.*” şeklinde bir açıklama vermektedir (Ercilasun- Akkoyunlu 2014: 42). Sözcük tüm Karahanlı metinlerinde tanıklanmaktadır (Üşenmez 2010: 119).

Tarama Sözlüğü’nde “*İs [issi] sahip, malik*” verisi de bulunmaktadır (YTar. Söz 1983: 117). Sözcük Türkiye Türkçesinde *iyelik* ve *ıssız* örneklerindeki köklerde yaşamaktadır.

şükür kıldı Haka ol devlet issi

irürdü deolette aklı bilisi [Yunus. XIII-XIV.15] (Tar. Söz. III, 2009: 2096)

c. Issı < isi + (s)i < isiğ-i “Sıcak+ı”

Eski Türk yazıtlarında isig iki anlama sahiptir “1. Sıcak, 2. Bir boy adı” (Şirin 2016: 730). Irk Bitig’de ise bir defa geçer ve “aziz, sevgili” anlamıyla (Tekin 2004: 53) hitap görevinde kullanılmıştır.

Caferoğlu, Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü’nde ısığ madde başı altında şu anlamları kaydetmektedir: “1. Halat, urgan, ip, 2. Maddeten, 3. Hararet, sıcaklık” (Caferoğlu 2011: 87). Wilkens’in sözlüğünde ise isig adı altında şu anlamlarla karşılaşırız: “Sıcak, candan, sevgili, şefkatli; sıcak, hararet” (Wilkens 2021: 311).

Kâşgarlı Mahmud sözcüğü “(isig) isig nēñ sıcak şey. Sıcak güne isig kün denir.” (Ercilasun- Akkoyunlu 2014: 34) şeklinde tanımlamıştır. Yine Kâşgarlı Mahmud’a göre isig “sıcak”; isiglik ise “ sıcaklık; sevgi ve muhabbet” (Ercilasun- Akkoyunlu 2014: 668) anlamlarına gelmekteydi.

Tarihî Kıpçak Türkçesinin sözlüğü Codex Cumanicus’un İtalyan kısmında issi “sıcak” ve ıssılık “sıcaklık” ve ıssın- “Isınmak” ve ıssı su “sıcak su, banyo, hamam” verileri bulunmaktadır (Argunşah - Güner 2022: 466-467).

Tarama Sözlüğü’nde “Issı eylemek, ıssı dam, ıssı olmak, ıssı ot, ıssı sovak ıssı ton, ıssı sözlü, ıssı vurmak, ıssı yel, ıssıcak, ıssıtmak” verileri de yer almaktadır (YTar. Söz 1983: 111).

gitdi geldi yine ol Tanrı hası

gitmemişti döseğinin ıssısı [Mevlit. XV.54] (Tar. Söz. III, 2009: 1979)

d. Ussı < us-ı “Akıl+ı”

Tonyukuk Yazıtında geçmektedir:

T1 D2 (19) us²ın buntutu y²urtda yatu kalur erti [Akıllarını başlarından alıp ortalık yerde yatar hâle geldiler.] (Aydın 2021: 108-109)

Sözcük Eski Uygur Türkçesi metinlerinde de tanıklanmıştır (Caferoğlu 2011: 267). Wilkens’in sözlüğünde geçmemektedir.

Kâşgarlı Mahmud, eserinde “us: Oğuzcada hayrı ve şerri birbirinden ayırmak. ‘O hayrı şerden ayırmasını bildi.’ anlamında ‘ol us boldı.’ denir.” demektedir (Ercilasun- Akkoyunlu 2014: 16). Sözcük Karahanlı metinlerinden sadece Divânu Lugâti’t- Türk ve Kutadgu Bilig’de karşımıza çıkmaktadır (Üşenmez 2010: 317).

Codex Cumanicus’un İtalyan bölümünde us “akıl” verisi geçmektedir (Argunşah - Güner 2022: 526).

e. Yassanmak < yaslanmak “Yaslanmak, dayanmak”

Sözcük, Tarama Sözlüğü’nde yastanmak, yasdannmak, yassanmak yazımlarıyla kayıtlıdır (YTar. Söz 1983: 237).

yetmiş yıl içinde divara ve gayri nesneye yassanmadı ve söykenmedi ve yastığa tekyelenmedi [Kesir. XV. 284] (Tar. Söz. VI, 2009: 4373)

f. Ek fiilin düşmesi suretiyle:

Eski Anadolu Türkçesinde /s/ ünsüz ikizleşmesi ek fiilin düşmesi sonucu birleşik çekimli fiildeki şart kipinin /s/ ünsüzünün ikizleşmesi sonucu da görülür:

disse < derse < der ise

-missa / -misse < i mişse¹

2. /L/ İkizleşmesi:

Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde l sesinin ikizleşmesinin örnekleri azdır. Bunlar:

a. Elli < elig “Elli”:

Orhon Yazıtlarında ve Uygur Yazıtlarında elig “el” ve “elli” (Aydın 2021: 150-151; Aydın 2018:126) anlamlarında sesteş bir sözcük görünümündedir. Yenisey Yazıtlarında ise sayı ismi elli tanımlamışken organ ismi el ise tanıklanmamıştır. (Aydın 2019:257) Irk Bitig’de ise bir defa organ adı olarak kullanılmıştır (Tekin 2004: 52).

Caferoğlu, sözcüğe Eski Uygur Türkçesinde iki farklı maddede yer verir. Bunlar *älig* “1. Elli, 2. El” ve *ilig* “1. Hükümdar, kral; 2. El, 3. Asılmış, ilişik” şeklindedir (Caferoğlu 2011:71; 92). Gabain, el için Eski Türkçede nadiren ilik biçiminin de bulunduğunu kaydetmektedir (Gabain 2007: 274). Her iki sözcük Kâşgarlı Mahmud’da da aynı imla ile geçer: *elig* “el; elli”.(Ercilasun-Akkoyunlu 2014: 637)

Ayrıca Tarama Sözlüğü’nde *elli başı* “Elli askere komuta eden subay” türevi bulunmaktadır (YTar. Söz 1983: 82)

cübbe vü hırka tâc u taht bular véürler ‘ışka bâc

dört yüz müür ü elli hâc terk eyledi ‘abdü’r-rezzağ [89-5] (Uysal 2014: 227)

b. Bellü < belgülig “Belli”

Gülensoy, etimoloji sözlüğünde sözcüğün kökenini “*belgülig* < *bel* ‘işaret, nişan’ + *gü* + *lüg*” şeklinde çözümlemektedir (Gülensoy 2018: 77).

Orhon ve Yenisey yazıtlarında ve Irk Bitig’de sözcüğün kendisi ya da türevleri geçmez. Uygur Yazıtlarında ise türevlerinden *belgü* “damga” geçer (Aydın 2018: 108). Wilkens sözcüğün Eski Uygur Türkçesinde pek çok türevini verir “*bälgü, belgülä-, bälgülig, ~ bälgülik, bälgür-, bällgürgü, bälgürmä, bälgürmäk, bälgürmäksiz, bälgürmämäk, bälgürt-, bälgürtmä, bälgürtmäk, bälgüsüz.*” (Wilkens 2021: 158-159).

Karahanlı Türkçesi metinlerinde sık kullanıma bağlı olarak sözcük anlam zenginleşmesine kavuşmuştur. *Belgülig* “1. Belli, görünen, bilinen, apaçık, ortada. 2. Delil, hüccet. 3. Nişan, ibret” (Üşenmez 2010: 47). Yine bu dönem metinlerinde *belgü* sözcüğü de anlam zenginliğine sahiptir “1. İm, nişan, alâmet. 2. İbret, ders. 3. Ayet” (Üşenmez 2010: 47).

Tarama Sözlüğü’nde *bellülemek* ve *bellüsi* türevleri de yer almaktadır (YTar. Söz 1983: 30)

yusuf eydür ol süalin nişanı

nicedür göster görem bellü anı [Yuz. Şeyd. XIII.61] (Tar. Söz. I, 2009: 496)

3. /B/ İkizleşmesi:

Örnekleri sınırlıdır.

¹ Bkz. Özkan 2000: 146.

a. Abbak ol- < ap ak ol- "Bembeyaz ol-"

Şeyyâd Hamza'nın Yûsuf u Zelîhâ'sında sadece bir beyitte *ol-* yardımcı fiille birlikte birleşik fiil kuruluşunda geçer:

ol denizden ala çıka anları

ola abbağ ol kararmuş tenleri [802] "Onları ırmaktan alıp çıkacak; kararış vücutları bembeyaz olacak." (Taş 2019: 220-221)

Eseri yayınlayan Taş, sözcüğün kökenini *abbağ* < [*āp āk] şeklinde göstermiştir (Taş 2019: 363). Yine aynı metni daha önceden yayınlamış olan Yıldız'da sözcüğü *abbağ*: *tertemiz, ak pak, bembeyaz* şeklinde okuyup anlamlandırmıştır (Yıldız 2008: 317).

b. Debbe < tepe < töpü "Tepe"

Erzurumlu Darîr'in eserinde üç defa geçmektedir:

tîz gelüb(en) debbeye çün çıkdılar

debbeden aşıya hem baqdılar [233] (Karahana1994: 153).

4. /P/ İkizleşmesi:

a. Appak < ap ak "Bembeyaz"

Şeyyâd Hamza'nın Yûsuf u Zelîhâ'sını yayınlayan Demirci-Korkmaz ise Taş'tan farklı olarak tonsuz okudukları sözcüğü *appağ* < (ap+ak) 'Bembeyaz' olarak dizin kısmına almışlardır (Demirci-Korkmaz 2008:299). Eseri yayınlayan Eminoğlu sözcüğü *appağ* "Bembeyaz" olarak eserinin dizin kısmına almıştır (Eminoğlu 2008:271). Timurtaş da sözcüğü *appağ* olarak göstermektedir (Timurtaş 2002: 130).

beni – Âdem bigi surette mutlak

sakalı var kocalar gibi appak [Hikmet. XV. 228] (Tar. Sözü. I, 2009: 178)

b. Heppi < hepi "Hepsi, tamamı"

Tarama Sözlüğü'nde *hepi* ve *heppi*'nin yanı sıra *hepidek* verisi de yer almaktadır (YTar. Sözü. 1983: 106).

kırıldı heppi anların çerisi

diyeydin kalmadı binde birisi [Hikmet. XV.541] (Tar. Sözü. III, 2009: 1912)

5. /N/ İkizleşmesi:

a. Sinni < sin "Mezar"

Aruz vezninin tasarrufundan kaynaklı ikizleşme görülmektedir.

gider iken yolu sinlere irür

anasınuñ sinni andaydı meğer [273] (Karahana 1994: 157)

âh kıldı deveden düşdi yire

kışi kendü anası sinnin göre [274] (Karahana 1994: 157)

anasınuñ sinni üstine gelür

sinni kuçar ağlar (u) zârî kılar [275] (Karahana 1994: 157)

b. Kınnış < kınış “Naz, eda, işve, kırıtış” (YTar. Söz 1983: 137)

Sözcük Tarama Sözlüğü’nde *kınış* ve *kınnış* şeklinde ikili biçim olarak mevcuttur (YTar. Söz 1983: 137).

c. Ünnemek < ündemek “Seslenmek, çağırmak, davet etmek” (YTar. Söz 1983: 223).

Sözcük Tarama Sözlüğü’nde *indemek*, *ündemek*, *ünlemek*, *ünnemek* yazımlarıyla geçmektedir (YTar. Söz 1983: 223).

El-cehcehetü: Canavara haykırmak ve ünnemek [Terceman XV.254] (Tar. Söz. VI, 2009: 4075)

6. /Y/ İkizleşmesi:

a. Eyyü < edgü “İyi”

eyyü mi kıldı hazîne boş kodı

nesne komadı özine boş kodı [518] (Karahan 1994: 178)

b. Sayyağı < şayağı < sade yağı “Sadeyağ, tereyağ”

Tarama Sözlüğü’nde şayag sözcüğünün *sayığı*, *sayağ* ve *sayyağı* şekilleri de mevcuttur (YTar. Söz 1983: 182).

El-Hasıl sayyağı, zeytin yağı, şirugan yağı... [Müslim. XV. 22,89] (Tar. Söz. V, 2009: 3349)

c. Niyyet < niyet “Niyet”

Bu niyyet birle tañla daşra çıkdı [80a-22] (Canpolat 2018: 161)

7. /M/ İkizleşmesi:

a. Bazlamaç < bazlamaç “Bazlama ekmek”

elin yüzün yumadın toköz bazlammac ilen bir külek yoğurd gözler Drs.5b -12 / 13 (Özçelik 2016: 21)

b. Tumman < tuman “Don, pehlivan kispeti” (YTar. Söz 1983: 212).

Es-seravilü: Ayak donu ve tumman [Tercuman.XV. 396] (Tar. Söz. V, 2009: 3852)

c. Ümmîd ~ ümmîz < Far. Ümîd (Yıldız- Yalkın 2021: 82)

8. /Ş/ İkizleşmesi:

a. Çaşşa- < çahşa- / çağşa -“Kağşamak, dağılmak”²

Yunus Emre’nin gotik harfli manzumesinde

niceler yatir düşşbeni; girm ilan çeyan üşşübeni

sümükleri çaşşabeni,çürübeni olanı gör

beytini Talât Tekin 13.yüzyıl Türkçesi ile şöyle vermektedir:

niçe yatur düşübeni, ilan çayan üşübeni

² (Tekin 2004: 280)

sünjükləriçağşabanı, çürüyüben ulanı gör. (Tekin 2004: 262)

9. /K/ İkizleşmesi:

a. Şekker < Far.Şeker

ağzına şeker alup gözi saña tuş olan

unıda şekerini çeyneyüben yudmaya [139-3] (Uysal 2014: 263)

b. Sekkiz < sekiz “Sekiz”

sekkiz < sekiz (Salan 2023: 482)

10. /C/ İkizleşmesi :

a. Güccük < gücük “Küçük” (YTar. Söz 1983: 101).

Kustantin koynundan bir güccük salıp çıkardı [Fütuh. XIV. 33] (Tar. Söz. III, 2009: 1836)

11. /Ç/ İkizleşmesi :

a. Güççük < gücük “Küçük” (YTar. Söz 1983: 101).

küçük < kücük (Salan 2023: 482)

zira ki Süleyman güççüktü [Ta. Sel. XV. 2, 34] (Tar. Söz. III, 2009: 1836)

Değerlendirme:

Bu çalışmada Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde görülen başlıca ünsüz ikizleşmesi üzerinde duruldu. Türkçe asıllı kelimelerde ne ünlülerde ne de ünsüzlerde ikizleşme olayı normalde asla olmamasına karşılık dilin doğasındaki gelişmeden kaynaklı kimi ünsüzlerde bu durum tespit edilebilmektedir.

Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde özellikle /s/ ikizleşmesi genellikle dönemin bütün hacimli eserlerinde görüldüğü için bu dönem için karakteristik bir ses olayı olarak kabul edilebilir. Bu dönem metinlerinde görülen /s/ ikizleşmesi genellikle *assı < asığ + (s)ı*, *idi+si < iye+si < issi*, *isiğ+(s)i < issi* ve *us+ı < ussı* örneklerde ortaya çıkan ikizleşme sözcük sonundaki -g /-ğ seslerinin düşmesi ile birlikte üçüncü teklik ekinin + (s)I vurgulu söylenmesi ile de ilgilidir.

Sözcükte -g/-ğ seslerinin düşmesi ile oluşan bir ünsüz ikizleşmesi de /l/ sesinin ikizleşmesi ile ortaya çıkmaktadır: *elli < elig*, *bellü < bellüg < belgülüg*.

Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde aynı sözcük hem /b/ hem /p/ ikizleşmesi ile de karşımıza çıkmaktadır. Dudak ünsüzlerindeki bu ikizleşme vurgu ile ilgili olmalıdır. Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde genellikle /p/ ünsüzü yerine /b/ ünsüzünün yazımı dönemin yazım özelliklerindedir. Bu karışık yazım özelliğinden dolayı aynı sözcük aynı eserde hem /b/ hem de /p/ ünsüzü ile gösterilebilmektedir: *abbak /appağ*. Aynı durum /c/ ve /ç/ ünsüz ikizleşmeleri örneklerinde de görülür: *gücük < gücük; güççük < gücük*.

Bu dönem metinlerinde /n/ ikizleşmesi *sini < sin+i* örneği aruz veznindeki tasarruf ile ilgilidir. Yine /n/ ikizleşmesi örneği *ünnemek < ündemek*'te ise ses benzeşmesi mevcuttur.

/Y/ benzeşmesi örneklerinden *eyyü < eyü < edgü'* de -g/ğ ses düşmesi; *şayyağı < şayağı < şade yağı'* da ise ses büzüşmesi mevcuttur. *Niyet < niyet* ise ikizleşmesi ise vurgu ile ilgilidir.

/Ş/ ikizleşmesi gotik harfli Yunus Emre'nin manzumesinde karşımıza çıkmaktadır: *çaşşa < çaşşa- < çağşa-* ve /k/ ikizleşmesi *şeker < şeker* vurgu ile ilgili olmalıdır.

Dolayısıyla bu dönem metinlerinde tespit edilen ünsüz ikizleşmeleri başta /s/ ünsüzü olmak üzere /l/, /b/, /p/, /c/, /ç/, /l/, /k/, /m/, /n/ ve /y/ ünsüzleridir. Bu dönem ünsüz ikizleşmelerinin sebepleri farklıdır: Başta -g/-ğ seslerinin erimesinin yanı sıra vurgu kaynaklı benzeşme, aruz veznindeki tasarrufla birlikte ses benzeşmesi de rol oynamıştır. Bu dönem yazımdaki standartlığın olmamasından kaynaklı aynı sözcük b~p ve c~ç yazımlı ikizleşmeler de görülmektedir: *abbağ ~ appağ, gücük ~ güccük*.

Sonuçlar.

1. Türkçede sadece ünsüz ikizleşmesi görülür. Bu yüzden kimi kaynaklarda karşılaşılan ikizleşme başlığı yanlıştır.

2. Türkçede ünsüz ikizleşmesi çeşitli ses olayları sonucu görülür. Eski Anadolu Türkçesinde ünsüz ikizleşmesinin başlıca sebepleri: -g / -ğ seslerin erimesi, vurgulama, ses büzüşmesi ve aruz veznindeki tasarruf olarak gösterilebilir.

3. Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde /s/ ünsüzünün kimi sözcüklerde ikizleşmesi sık rastlanılan bir durumdur: *assı, ıssı, issi* gibi. Bu onu Eski Anadolu Türkçesi için karakteristik bir özellik yapar.

4. Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde tespit edilmiş ikizleşme görülen başlıca ünsüzler şunlardır: Başta /s/ ünsüzü olmak üzere /l/, /b/, /p/, /c/, /ç/, /l/, /k/, /m/, /n/ ve /y/.

Kaynakça

- Akar, A. (2018). *Oğuzların Dili. Eski Anadolu Türkçesine Giriş*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Akartürk, K. (2023). "Eski Anadolu Türkçesi". *Yeni Türk Dili. Kuram. Örnek. Uygulama*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Argunşah, M. – Güner, G. (2022). *Codex Cumanicus*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aydın, E. (2018). *Uygur Yazıtları*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Aydın, E. (2019). *Sibirya'da Türk İzleri. Yenisey Yazıtları*. İstanbul: Kronik Yayınları.
- Aydın, E. (2021). *Orhon Yazıtları. Köl Tegin, Bilge Kağan, Tonyukuk, Ongi, Küli Çor*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Caferoğlu, A. (2011). *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Canpolat, M. (2018). *Behcet'l- Hadâik Fî Mev'izati'l- Halâik*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Demirci, Ü. Ö. – Korkmaz, Ş. (2008). *Yûsuf u Zelihâ. (Destân-ı Yûsuf Aleyhî's-selâm ve hazâ ahsenü'l- kaşâşi'l- mübarek)*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Eminoğlu, E. (2008). *Şeyyâd Hamza. Destân-ı Yûsuf*. İstanbul: IQ Yayınları.
- Ercilasun, A. B. – Akkoyunlu, Ziyat (2014). *Kâşgarlı Mahmud. Dîvânü Lugâtî't- Türk. Giriş – Metin – Çeviri – Notlar – Dizin*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ergin, M. (2020). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Gabain, A. Von (2007). *Eski Türkçenin Grameri*. Çev. :Mehmet Akalın. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gülensoy, T. (2018). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Karaağaç, G. (2013). *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Karahan, L. (1994). *Erzurumlu Darîr Kıssa-i Yûsuf. Yûsuf u Züleyhâ*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2003). *Grammer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Köktekin, K. (2008). *Eski Anadolu Türkçesi*. Erzurum: Fenomen Yayınları.
- Mansuroğlu, M. (1998). “Eski Osmanlıca”. *Tarihî Türk Şiveleri*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Özkan, M. (2000). *Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi*. İstanbul: Filiz Kitabevi Yayınları.
- Özçelik, S. (2016). *Dede Korkut. –Dresden Nüshası-. Giriş, Notlar. I. Cilt*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Paçacıoğlu, B. (2003). *Orta Türkçe. Karahanlı Harezmi Kıpçak ve Eski Anadolu Türkçesi*. Sivas: Dilek Ofset Matbaacılık.
- Salan, E. (2023). “Eski Anadolu Türkçesi”. *Tarihî Türk Lehçelerinin Ses Bilgisi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Şahin, H. (2011). *Eski Anadolu Türkçesi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Şirin, H. (2016). *Eski Türk Yazıtları. Söz Varlığı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tarama Sözlüğü (2009). C.I-VI. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.(Tar.S.)
- Taş, İ. (2019). *Şeyyâd Hamza. Yûsuf u Zelihâ. [Grammer - Metin - Çeviri - Notlar - Sözlük - Dizin - Tıpkıbası]*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tekin, T. (2004). *İrk Bitig. Eski Uygurca Fal Kitabı*. Ankara: Öncü Yayınları.
- Tekin, T. (2004). “Yunus Emre'nin Gotik Harfleriyle İki Manzumesi”. *Türk Dilinin Temel Sorunları Makaleler II. Tarihi Türk Yazı Dilleri*. s. 257-288. Ankara: Öncü Kitap.
- Tekin, T. (2003). “Türk Dil ve Lehçelerinde Ünsüz İkizleşmesi”. *Makaleler 3. Çağdaş Türk Dilleri*. Ankara Grafiker Yayınları. 225-232 s.

- Timurtaş, F. K. (2002). "Eski Anadolu Türkçesi" *Türk Dünyası El Kitabı*. İkinci Cilt. Dil-Kültür - San'at. 3. Baskı. s. 120 - 146. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.120-145 s.
- Timurtaş, F. K. (2005). *Eski Türkiye Türkçesi. XV. Yüzyıl. Gramer- Metin- Sözlük*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Topaloğlu, A. (2019). *Karşılaştırmalı Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Uysal, İ. N. (2014). *Yunus Emre Divanı (Karaman Nüshası)*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Üstüner, A. (2007). "Türkçede Fonetik Pekiştirmeden Kaynaklanan Ünsüz İkizleşmeleri". IV. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri II. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. 1881-1892 s.
- Üşenmez, E. (2010). *Karahanlı Türkçesinin Sözlüğü*. İstanbul: Doğu Kitabevi.
- Wilkens, J. (2021). *Handwörterbuch des Altuigurischen. Eski Uygurcanın El Sözlüğü*. Göttingen: Akademie der Wissenschaften zu Göttingen.
- Yelten, M. (2019). *Eski Anadolu Türkçesi. (Dil Bilgisi ve Metinler)*. İstanbul: Arel Üniversitesi Yayınları.
- Yeni Tarama Sözlüğü* (1983). Düzenleyen: Cem Dilçin. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. (YTar. Söz)
- Yıldız, O. (2008). *Şeyyâd Hamza. Yûsuf u Zelîhâ. (Destân-ı Yûsuf). Giriş- İnceleme- Metin- Dizinler*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Yıldız, O. - Yalkın A. O. (2021). *Tarihî Türk Lehçeleriyle Karşılaştırmalı Eski Anadolu Türkçesi*. Ankara: Akçağ Yayınları.